

כפתוריה ופרחיה, פרחיה ירכה ונרותיה, מקשה אחת נעשו ונחקקו, לא יתפרדו ולא יחלקו, וממעל האחד הנרות בקדש האירו, כן כל משפטי התורה רק בהתאחדותם יאירו, ולכן אשר על רוחם יעלו, לפרדם ולחלק ביניהם בקדש מעלו, כי בלם זה את זה יחזיקו, זה מול זה יסודם יעמיקו, ואין מהמצות והחוקים בתורתנו הקדושה נחקקים, אשר לא גם אחרי נחרב בית תפארנו, ונתפזרנו וגלינו מארצנו, עודם יום יום לנו לעינים, להורות דרך עבודת אבינו שבשמים...!

דף נב

'ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצאה זו מחלציו' — שלש לשונות; על אמה, מניקתה, ואביה (מהרש"א).

'רשיעא בר רשיעא' — ... אף שעתה בעוה"ר ודאי שאסור לקרות, מאחר שרוח רעה שוטף בעולם שמבטלין האב והאם, ואין יכולין להועיל, אבל עכ"פ יש שגם עתה קורין כן, אבל בדור שומרי תורה הלא נפסק שמותר לקרותו רשיעא בן רשיעא...' (מתוך 'דרש משה' — דרשות ר"מ פינשטין וצ"ל, דרוש לבריית עמ' תכד. וע"ע באגרות משה יו"ד ח"ד ס, טו).
ע"ע: תורת חיים; שו"ת חות יאיר סה, יב.

'היו משקעין אותו בזבל' — וכן להלן (בע"ב) גבי הנחנקין. פרשו ראשונים: משקעים אותו בזבל כדי שימות מהרה. ובפירוש תפארת ישראל כתב: כדי לבזותו [ורק במעשה ההריגה עצמו הקפידו שלא יתבוה, אבל לא בזה]. וכעין שמצאנו בסוטה שמנוולים אותה כמעשיה (וע"ע יד רמה. וצ"ב).

'ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו... פתילה של אבר' — נראה שבית דין היו מתקנים חתיכות אבר (= עופרת) לנשרפין, והיו עושים אותן כעין פתילות, ארוכות וצרות — כדי שתשלוט בהן האור מיד ויהיו ניתכות במהרה. [ויותר מתאים לשון 'מת יך את הפתילה' אלא כיון שקרא לה 'פתילה' נקט לשון הדלקה ששייכת בפתילה] (יד רמה).

'אי לא גזרה שוה הוה אמינא שריפת נשמה וגוף קיים לאו שריפה היא כלל' — ואף על פי שלשון שריפה כתובה בעדת קרח ובבני אהרן, הוה אמינא שאינה 'שריפה' שציוותה עליה תורה לבית דין, כי בלשון בני אדם 'שריפה' — ממש, ואין להביא מאותה אש שיצאה מלפני ה'. ועל כן הוצרכה הגזרה-שוה ללמוד 'שריפה' של בני אדם משריפה שבידי שמים (כ"נ. וע' מהרש"א ויד דוד).

'וכבר היו משה ואהרן...' — על לשון זו — ע' מהרש"א.
עוד על מיתת בני אהרן — ע' כלי יקר ואמת ליעקב, שמיני; מכתב מאליהו ח"ב עמ' 442 ואילך.

(ע"ב) 'בתחלה דומה לקיתון של זהב. סיפר הימנו דומה לקיתון של כסף. נהנה ממנו דומה לקיתון של חרש — כיון שנשבר שוב אין לו תקנה' — המשילוהו לקיתון לפי שבו שותים מים, וכן

התלמיד-חכם מלא מים — היא התורה. גם 'קיתון' אותיות 'תיקון', כי הת"ח תיקון העולם שאלמלא התורה לא נתקיימו שמים וארץ.

ספר עמו הריהו דומה לקתון של כסף — שהכסף משחיר על ידי השימוש, שלא כזהב. ולכסף דומה לחרס שנשבר, שאין לו תקנה — כך זה שוב לא יכבדהו מאחר שנתבזה בעיניו (בן יהודע).

— זהו שנאמר עטרת חכמים — עשרם (משלי יד, כד), שהעושר לחכמים הוא 'עטרת' ומגן להם, שלא יהיו לבזיון בעיני ההמון, שלא יצטרכו להם (עפ"י באור הגר"א משלי שם).

'אקפה רב חמא בר טוביה חבילי זמורות ושרפה. אמר רב יוסף: טעה בתרתי, טעה בדרב מתנה

וטעה כדתניא... בזמן שאין כהן אין משפט' — לכאורה נראה שאי אפשר להבין כפשוטו, מכמה סיבות:

א. כיצד טעה בדבר הפשוט כל כך שתינוקות של בית רבן יודעין אותו, שאין לדון דיני נפשות אלא כשסנהדרין יושבים במקום ההוא. וכן כיצד יתכן שרב חמא שהיה בדורות אחרונים, טעה בדבר משנה באופן השריפה?

ב. כיצד טעו עמו עשרים ושלשה דיינים סמוכים?

ג. כיצד נתחייבה מיתה, והרי לא התירה עצמה למיתה מאחר ואין לה עונש בזמן הזה? [ואף אם נאמר שגם העדים טעו באותו דבר, והתרו בה שתמות, מ"מ יכולה לומר שידעה שאין דין מיתה בזה"ו].

ונראה שרב חמא סבר להענישה שלא מן הדין אלא כהוראת שעה, שהדור פרוץ וכדו' — שהרשות נתונה לב"ד על כך. ולכך שרפה בשריפה ממש, ולא כדין 'שריפה' שאמרה תורה. ועל זה אמר רב יוסף שטעה בתרתי: ראשית, אף לפי דעתו שראוי היה להענישה כהוראת שעה — יש לעשותו באותה מיתה שאמרה תורה. [וכמו שצייד ב'חדושים ובאורים' שאף כשב"ד מענישים שלא מדין תורה, אין מענישים אלא בארבע מיתות שנמסרו להם — ע' ריש פרקין]. ועוד טעה בשיקול דעתו, שלא היה לו לדון כן בזמן שאין סנהדרין. שסבר רב יוסף שלא היה צריך להרגה באותה שעה למגדר מלתא.

ולפי זה מובן שרב חמא לא הוצרך להקפיד על כל דיני נפשות, כהתראה וכו', ולא טעה בעצם הדין שצריך סנהדרין ולא באופן מצות השריפה שאמרה תורה. [שו"ר מה שכתב בזה מהרש"ל בחכמת שלמה ומהר"ץ חיות, ע"ש. ומשנה לא זזה ממקומה. ובחדושי ר' מאיר שמחה הוסיף על דברי מהרש"ל, שטענת רב יוסף היתה שאמנם עשה כן כהוראת שעה ולכך שנה מהשריפה הרגילה, אך טעה בזה לפי שעשה חיזוק לדעת הצדוקים הסוברים שריפה כפשוטה].

[רב חמא בר טוביה' — לא מצאנוהו עוד בשני התלמודים. (עפ"י מחשב).]

'אמר להן רבי יהודה לחכמים: אף אני יודע שמיתה מנוולת היא, אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה

ובחקותיהם לא תלכו — וטעם זה כלול בדברי ר' יהודה במשנה 'ניוול הוא לו' (וי"ג: 'זה' במקום 'לו') — משום חוקות הגויים. אלא שחכמים במשנה הבינו כוונת ר' יהודה כפשוטה, ולכן ענו לו אין לך מיתה מנוולת מזו. (עפ"י תוס'; חדושי הר"ן. וכן יש לדייק מלשון רש"י במשנה: השתא משמע מפני שהרגו מעומד ונופל' — משמע שלפי האמת הניוול אינו משום זה).

עוד היה אפשר לפרש כדרך שמצינו בכמה מקומות, שהתנא רגיל להעלים את עיקר הטעם ונקט טעם אחר [וצריך ליתן טעם לכך. ושמעתי מפי יודע דבר שיש בו סוד]: ע' תוס' גטין יד. ד"ה ומר (וסיימו: 'כהנה רבות'). וע"ע בציונים שבגליון שם; תוס' סוכה כד. ד"ה רבי; ע' רא"ש כתובות פד [ויל"פ דבריו באופן אחר] וע"ש בפנ"י ושאר אחרונים; רש"ש גטין יא: וראש השנה טז. וע"ע זבחים סח: 'תנא אזאת תורת העולה סמיך' ובשטמ"ק.

וע' סוכה ה. 'תני רבי חנינא... רב הונא אמר... [וכבר העיר על כך בשפ"א שם. אך י"ל דלמסקנא פי' שם טעמו של ר"ה מג"ש, ואין אדם דנה אא"כ קבל מרבו, וא"כ הוא ממקור קדום, ואין כאן מח' אמורא ותנאים]. וע"ע להלן ריש פרק בן סורר ובתוס', ובמצוין לעיל ג סע"ב.

'... אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה ובחוקותיהם לא תלכו... כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן...' — שיטת מהרי"ק (פח. מובא בחלקו בכסף משנה — ע"ז יא, א, וכו' ברמ"א יו"ד קעח) שאיסור זה אינו שייך אלא בהנהגה תמוהה ללא טעם, או כשעושים דבר לשם פריצות או יוהרא, אבל כשנימוס שלהם יש עמו טעם, אין כאן איסור משום חוקת הגוי.

ובספר מנחת חינוך (רסב) הקשה על כך מכאן, שהרי התזת הראש בסייף יש לה טעם, כדי למהר מיתתו ללא גיוול, ואעפ"כ הזכירו בסוגיא איסור ד'ובחוקותיהם'. וכן הקשה הגר"א (ביו"ד קעח) ויישב זאת. ע"ש [ואולם להלכה נקט דלא כמהרי"ק].

ויש לומר שבדוקא בחרו להם מלכי הגויים צורה זו של הריגה למורדים במלכות, אע"פ שהם הורגים ורוצחים בשאר מיתות — אלא הריגה בסייף היא סימן להוראת שלטונם וגאותם, וזהו ששנה התנא 'כדרך שהמלכים עושים' — שמיתה זו היא מנימוסי מלכות, הלכך אם לא שהדבר כתוב בתורה היה אסור (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות, מז).

ע"ע קהלות יעקב ע"ז ה.

וזהו לשון הר"ן ז"ל (בע"ז יא), בטעם הדבר ששורפים על המלכים: 'לא אסרה תורה אלא חוקות של עבודת כוכבים, אלו דברים של הבל ובטלה, וכולן יש בהם צורך (וי"ג: סרך) עבודת כוכבים, אבל דברים של טעם — שרו. ובשריפה על המלכים טעמא איכא לשרוף לכבודן כלי תשמישן, לומר שאין אדם אחר עשוי להשתמש במה שנשתמש בו הוא'.

[וכיו"ב דעת המהרי"ק דלעיל, אלא שמהרי"ק לא כתב הטעם משום שיש בדבר שמץ עכו"ם אלא כתב שכל מנהג שאין בו טעם וצורך כלל רק לחוק הבל ושטות — אסור. ואפשר שטעמו משום שבזה מראה שעושה כדי להתדמות אליהם. ולפי זה אפילו דבר שאין שייך בו כלל סרך עכו"ם אסור. ואולם הרמ"א הביא את הטעם שכתב הר"ן — משום שמץ עבודת כוכבים, ולפי"ז נראה שבדבר שאין בו שייכות כלל לעכו"ם — יהא מותר עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א פא].

והגר"א (יו"ד שם) השיג על כך, שהרי מבוואר בסוגיא שרק משום שהדבר כתוב בתורה מותר, הא לא הכי לא.

(לישב דעת הר"ן והמהרי"ק לכאורה צ"ל שרבנן השיבו לרבי יהודה לטעמו, כלומר אפילו לדבריך שיש משום 'ובחוקותיהם' אף בדבר שיש לו טעם, כגון סייף, הלא על כרחך אם הוא כתוב בתורה אין איסור, כמו שמצינו בשריפה על המלכים, אבל לדין אין בכגון דא איסור כלל, משום שיש טעם למנהג).

ולכן נקט הגר"א שכל דבר שמיוחד לנכרים אסור גם אם יש בו טעם למנהג ואינו של הבל ושטות. [אלא שהאיסור אינו כולל סוג דברים שגם בלעדי שהם היו נוהגים בו היינו אנו עושים אותו וולתם, שבכגון זה אין אנו מחקים את מעשיהם ומנהגם. וכל שכן דברים שמלכתחילה נהגו בו גויים וישראלים כאחד, שאין זה נחשב כלל 'חוקות הגויים', כגון מיני בגדים שנפוצו אצל גויים ויהודים כאחת (עפ"י אגרות משה שם).

וזהו לשון החזו"א באגרתו (בקובץ אגרות ח"ג קנב): 'אם אמנם ראוי ליראי ד' ית' לנטות בלבושים ובשאר ענינים לדרך היותר צנועה וכמנהג החברים, והפרישה החיצונה איננה סימן יפה על הפנימיות. אבל איסור 'ובחוקותיהם לא תלכו', אינה אלא במתאווה להתדמות להם — אבל לא באוהב את היופי המוסכם ואין עולה על דעתו התדמות להם, וכמו שכתב הגר"א ז"ל בביאורו, וכמש"כ הרמ"א ז"ל דדוקא ביש בזה פריצות או דבר בלתי טעם, אבל יופי המוסכם אינו בכלל זה. ודוקא מגדל כבתולה בזמן שהנכרים נוהגים כן והוא רוצה להתדמות להם הוא בלא תעשה'.

וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד לח אודות לבישת 'טאלאר'.

'שורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי שנאמר: בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים וגו' — וכעין זה מוזכר אצל שאול (בשמואל א-לא, יב) ואסא (דהי"ב טז, יד). ויש שפרשו את הכתובים עפ"י הפשט שהכוונה היא לחנטת הגוף על ידי בשמים המכילים ו' שור פים' את העור והבשר ומשיירים את העצמות בלבד. ואולם בנוסף לכך היו גם שורפים כפשוטו את כלי תשמישו (עפ"י רד"ק, שמואל שם; תוס' יום טוב פסחים ד, ט).

'ולאו קל וחומר הוא, קטל עבדא בסייף, בר חורין בחנק?' — ואין זה ענין לאין עונשין מן הדין, כי אינו אלא גילוי מלתא לפרש המיתה הכתובה ברוצח שהיא בסייף. [וכעין 'למוד תתום מן המפורש'].

'איש — פרט לקטן' — אף על פי שהקטן אינו בר ענשין בכל התורה, הוצרך למעטו ממיתה מפני שהאשה נהרגת על ידו, וכשם שהבהמה הנרבעת או רובעת אדם נהרגת משום תקלה וקלון, שאדם חטא בה ונהרג על ידה. כן מפרשים התוס' (בקדושין יט. ובערכין ג.). והראב"ד (ע' בראשונים קדושין שם) מפרש שמדובר בקטן פחות מבן תשע שאין ביאתו ביאה, ובא הכתוב לפטור את האשה ממיתה [אבל ביותר מבן תשע — חייבת]. בענין אישות לקטן — ע' יוסף דעת קדושין שם.

'אשת רעהו — פרט לאשת אחרים' — נחלקו הראשונים ז"ל האם רק לענין חיוב מיתה ואזהרה נתמעטה אשת נכרי, אבל איסור עשה יש בה מודבק באשתו, או לגמרי נתמעטה (ע' בפירוט במובא בקדושין כא.).

דף נג

'מניין שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו, שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו, תלמוד לומר...' — ע' במובא לעיל מה: ובראש פרקנו.

'אלו הן הנסקלין: הבא על האם...' — טעם לסדר הזה — ע' בפירוש תוס' יום טוב. וע' בחדושי ר' מאיר שמחה שדן מדוע לא שנה התנא נערה המאורסה בין שאר איסורי עריות [וצידד להביא מכאן סעד לדברי מהר"ם מרוטנבורג (מובא בתורא"ש סופ"ג דיבמות) שבנערה המאורסה אין כרת אלא סקילה בלבד, לכך לא כלל התנא עם אמו וכו' אלא עם מקלל אביו ואמו ומסית שאין בהם כרת וקרבן. אלא שמובא (בש"ת ר"ח או"ז) שמהר"ם חזר בו. עוד יצוין שלשיטת הירושלמי (ז, יא) מקלל אביו ואמו יש בו כרת (ודלא כתוס' כתובות לז:). ובכל זאת אין קרבן הואיל ואין בו מעשה]. אולי י"ל עוד שעריות דרישא כוללות כל בני אדם, שאף ב"נ אסור בהם [הגם שאינו נסקל אלא נהרג בסייף או בחנק], מלבד נערה המאורסה שאין להם לב"נ (כדלהלן נו:), לכך שנאה בסוף, שאין נערה המאורסה אלא בישראל.

'בין בחיי אביו בין לאחר מיתת אביו... בין בחיי בנו בין לאחר מיתת בנו' — איסור 'אשת אביו' לאחר מות האב, דרשוהו בגמרא (להלן נד.). ואולם איסור כלתו לאחר מות הבן, אין מפורש מקורו בגמרא. ולדברי רש"י ותוס' (שם) נלמד הדבר מכפילות הכתוב ערות כלתך לא תגלה אשת בנך הוא לא תגלה ערותה. והרמב"ן כתב שאין צורך בכך, כי רק באיסור 'אשת אב' שהוא משום 'אישות' —

ג. נשואה לחלל או לפסול לה.

ד. פנויה.

א. בת כהן נערה או זקנה (ובת כהן) הנשואה לכהן או לישראל, שזינתה; לחכמים, רבי עקיבא ורבי שמעון – דינה בשריפה.

לרבי ישמעאל – בחנק. (וכן סובר רב הונא בריה דרבי יהושע בדעת רבי להלן סו: – שכשהוציא הכתוב בת כהן מכלל דין הנואפת, לא הוציא אלא ארוסה, בדומה לבת ישראל ארוסה שיצאה מן הכלל).
ורבא פירש דעת רבי אליעזר שדינה בסקילה (שהעלתה תורה חומרת בת כהן בדרגה אחת, ורבי שמעון שסקילה חמורה מחנק בדרגה אחת).

ב. בת כהן ארוסה שזינתה; לחכמים – בסקילה. לרבי עקיבא ורבי שמעון – בשריפה. וכן דעת רבי ישמעאל ומשמע שלדבריו דוקא נערה בתולה, אבל בוגרת או בעולה – בסקילה. ע"ע להלן סו:.

ג. בת כהן הנשואה לעכו"ם לחלל לממזר ולנתין, שזינתה – לחכמים דינה בשריפה (ובת איש כהן – אעפ"י שאינה כהנת). ולרבי מאיר (וכן פירש רב יוסף בדעת רבי. סו:): – בחנק (כי תחל לזנות – יצאה זו שמחוללת ועומדת).

ד. בת כהן פנויה שזינתה, דינה כשאר פנויות ואינה במיתה. (לזנות. ואפילו לרבי אליעזר שאמר יש שם 'זנות' בפנויה [ולדבריו נעשית 'זונה' אפילו נבעלה לכשר], למדו בגזרה שוה אביה אביה מבת ישראל, שלא דיבר הכתוב אלא בזנות עם זיקת בעל).

דף נא

ק"ג. א. בת כהן הנשואה לזר שאכלה תרומה, מה היא משלמת?

ב. המזנה עם בת כהן אשת איש, מה דינו? מה דינם של זוממי בת כהן?

א. בת כהן הנשואה לישראל או ללוי כשרים – משלמת קרן ואינה משלמת חומש (שאינה 'זרה', שהרי יכולה לחזור לבית אביה לאכול תרומה).

גישאת (או נבעלה) לפסול – לדברי רבי מאיר משלמת קרן וחומש, ולחכמים משלמת קרן בלבד. הלכה כחכמים (רמב"ם תרומות י"ב).

ב. המזנה עם בת כהן ארוסה או נשואה, דינו כמזנה עם בת ישראל; ארוסה בסקילה ונשואה בחנק (היא בשריפה ולא בועלה).

וכן עדיה שהוזמו, דינם כדין הבועל ולא כמוה (כאשר זמם לעשות לאחיו – ולא לאחותו. גם כאשר אין חיוב על הבועל, כגון שהוא קטן או שלא התרו בו, דינם כדין הבועל אילו היה חייב. תוס').

דף נב

ק"ד. א. כיצד מצות הנשרפים? ומנין שאין השריפה כפשוטה, שריפת הגוף באש?

ב. מצות הנהרגים כיצד?

א. מצות הנשרפים; היו משקעים אותו בזבל עד ארכובותיו, וכורכים סודר על צוארו [קשה בתוך רך, שמועיל להניקה ללא עשיית חבלה], זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שפותח את פיו. רבי יהודה אומר: פותח את פיו בצבת שלא בטובתו. ומתיך 'פתילה' של אבר וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו והומרתם. ואין השריפה כפשוטה, שריפת הגוף [כהוראת בית דין של צדוקים] – שכן למדו חכמים בגזרה שוה מבני אהרן או מעדת קרח [בצירוף דברי רב נחמן 'ברור לו מיתה יפה'].

משמע מדברי הרמב"ם (סנהדרין טו,ג) שהעדים הם הנותנים סודר על צוארו. וכן במצות הנחנקין, משמע מדבריו (בה"ה) שהעדים הם הממיתים אותו. [אם כי התכת העופרת משמע שאינה נעשית על ידי העדים]. ומפורש בפירוש המשנה להרמב"ם שבכל מיתות ב"ד, העדים הם הממיתים. ויש לתמוה על מה שנראה בפירוש 'גור אריה' שרק בסקילה יד העדים ממיתתו (עפ"י אמת ליעקב משפטים כא, יז. וע' גם בשו"ת באר יצחק או"ח יד, ד).

ב. מצות הנהרגים; היו מתיזים את ראשו בסייף כשהוא עומד, כדרך שהמלכות עושה (נאמר בעיר הנדחת לפי חרב. וברוצח עבד נאמר נקם ינקם ולמדנו 'נקמה' שהיא בחרב. ולמאן דאמר חנק חמור, אין ללמוד רוצח בן חורין מעבד שמיתתו בסייף, כי שמא דינו בחנק, אלא נלמד בהקש מעגלה ערופה – ואתה תבער הדם הנקי מקרבך). רבי יהודה אומר: מניחים את ראשו על הסדן (= גזע עץ תקוע בארץ) וקוצץ בקופיץ.

דפים נב – נג

קטו. מהו המקור בתורה למיתת חנק?

סתם מיתה האמורה בתורה (מות יומת הנאף והנאפת) – חנק היא. ונחלקו תנאים בטעם; – ר' יאשיה סובר, הואיל ונתקבלו במסורת ארבע מיתות ובכללן חנק, והיא הקלה לכולן לדעתו, הלכך המיתה הסתמית שבתורה – היא מיתת חנק הקלה ביותר, כי אי אתה רשאי להחמיר במיתתו. ר' יונתן סובר (כר' שמעון) שהסייף קל מן החנק, לכך מפרש (כדברי רבי) שמיתת חנק נלמדת מהשוואה ל'מיתה' שבידי שמים – שאין בה רושם. [ואע"פ שגם שריפה של ב"ד אין בה רושם – מכך שהוציא הכתוב בת כהן לשריפה משמע שמיתת אשת איש אינה שריפה, וממילא ע"כ חנק היא].

דף נג

קטז. אלו הם הנסקלים – ומהם המקורות לכך שדינם בסקילה?

אלו הן הנסקלין; – הבא על אמו; ועל אשת אביו; ועל הכלה; ועל הזכור; ועל הבהמה; והאשה המביאה בהמה עליה; (כל אלו נלמדים בג"ש דמיהם בס מאוב וידעוני. ובשוכב עם בהמה למדנו ג"ש תהרגו ממסית. נד:); והמגדף; והעובד עכו"ם; והנותן מזרעו למולך; ובעל אוב; וידעוני; והמחלל את השבת [בדבר ששגגתו חטאת – להוציא תחומין, וכן הבערה לרבי יוסי. סו.]. (בכל אלו נאמר סקילה במפורש); והמקלל אביו ואמו (דמיו בו' וכנ"ל); והבא על נערה המאורסה [להוציא מעשה חידודים. סו.]; והמסית (סקילה מפורשת בהם);